

I. ROZPRAWY I ANALIZY

Monika Grzeszcza k
(Lublin)

POLSKI HONOR W ŚWIETLE DANYCH SŁOWNIKOWYCH

Przedmiotem rozważań autorki jest rozumienie HONORU w słownikach języka polskiego – dawnych i współczesnych – traktowanych komplementarnie. Rekonstrukcja zmierza do zbudowania „definicji kognitywnej”, a więc do ujęcia całego bogactwa znaczeniowego słowa i do wyznaczenia mu miejsca w polu leksykalno-semantycznym oraz w sieci relacji konceptualnych. Na tę sieć składają się między innymi: synonimy, *opposita*, kolekcje i kompleksy, utarte kolokacje.

Honor ma wpisaną w swoją semantykę ‘uczciwość’, która jest najdobitniej utrwalona w etymologii słowa (*honor* znaczył pierwotnie tyle, co ‘uczciwość’). W polszczyźnie XVII–XIX w. kojarzony był z nieposzlakowaną opinią i oznaczał ‘cześć; dobre imię’. W słownikach dwudziestowiecznych jako podstawowe znaczenie *honoru* notowana jest ‘godność osobista’, a nierozwalny związek honoru z godnością jest utrwalony w synonimach oraz derywatach słowotwórczych. Z honorem łączona jest słowność, wierność danemu słowu, dobre wychowanie, okazywanie grzeczności i gościnność. Słowniki poświadczają związek pojęcia honoru z osobami płci męskiej i wykonywaniem jakiegoś zawodu (*honor zawodowy; honor górnika*), honor w znaczeniu ‘czci’ przypisany jest także kobietom.

SŁOWA KLUCZOWE: honor, wartości, definicja kognitywna

1. Inicjatorka badań nad „językiem wartości” – Jadwiga Puzynina – w artykule *O honorze w języku i nie tylko* zauważyła, że pojęcie HONORU „nie jest obojętne ludziom współczesnym”, jednak „uderzająca jest ambiwalencja w jego odbiorze” (Puzynina 1999: 40). Istotnie, w podjętej na łamach miesięcznika „Więź” (9/1999) dyskusji na temat tego: „Czy honor jest wartością, do której można się dziś odwołać w kulturze, w życiu

społecznym, gospodarczym i politycznym?” doszła do głosu swoista „dwuwartościowość” (dwubiegunowość) w postrzeganiu honoru¹. Tytułowe pytanie o honor postawiono kilkunastu osobom „cieszącym się szczególnym szacunkiem społecznym”². W nadesłanej do redakcji odpowiedzi pedagog i historyk – Anna Radziwiłł – stwierdza, że wprawdzie pojęcie HONORU „ma nadal konotację pozytywną, kojarzy się z czymś dobrym, wzniosłym, zaszczytnym”, ale równocześnie pyta: „Czy [...] pojęcie to zachowało siłę sprawczą wpływania na nasze postawy, stanowi wartość, do której można się odwołać?”. I odpowiada: „Wydaje się, że swoiste przywiązanie do pojęcia honoru, potrzeba istnienia takiej postawy, są obecne w naszej zbiorowej podświadomości, ale zabrakło na nie miejsca w świecie, który przywykło się określać jako «świat kultury», i stąd pojęcie honoru jako wartości jest raczej odczuwane niż świadomie uznawane” („Więź” 9/1999: 20). W innej wypowiedzi w tejże ankiecie czytamy m.in., że honor należy „do najrzadziej atakowanych i prawie nigdy nie wyśmiewanych zalet moralnych, jednakże współczesny sceptycyzm czyni i tę opokę cnót [...] coraz bardziej niepewną” (wypowiedź Jana Józefa Szczepańskiego, „Więź” 9/1999: 38).

2. Przedmiotem podjętych tu rozważań jest rozumienie pojęcia HONORU w języku polskim. Rekonstrukcji pojęcia dokonuję metodą „definicji kognitywnej” opartej na założeniach przedstawionych w pracach Jerzego Bartmińskiego (1988/2007). Definicja ta „za główny cel przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” (Bartmiński 1988: 169–170). Zastosowanie tej metody „pozwała ująć całe bogactwo semantyczne słowa, jego miejsce w polu leksykalno-semantycznym oraz w całej sieci relacji conceptualnych” (Bartmiński, Żuk 2009: 48). Zgodnie z założeniami programowymi EUROJOS na sieć tę składać się będą między innymi: synonimy, *opposita*, kolekcje i kompleksy, utarte kolokacje.

W pierwszej kolejności skupię uwagę na danych zawartych w słownikach języka polskiego, zmierzając do rekonstrukcji bazowego wyobrażenia ho-

¹ Przed paroma laty historyk idei i rusycysta – Andrzej de Lazari – pisał na łamach „Rzeczpospolitej”: „Polacy szczytą się swoim honorem. Dla Rosjan «polski honor» jest synonimem próżnej pychy, zadufania, pyszałkowatości” (de Lazari 2004).

² Na łamach wrześniowej „Więzi” opublikowano wypowiedzi osób różnych profesji: byłej wiceminister edukacji Anny Radziwiłł, historyka Marcina Kuli, historyka literatury Zdzisława Najdera, bpa Alojzego Orszulika, byłego wiceministra sprawiedliwości Adama Strzembosza oraz pisarza, eseisty, scenarzysty filmowego i tłumacza Jana Józefa Szczepańskiego.

noru, w drugiej kolejności – spróbuję zrekonstruować sposoby posługiwania się tym pojęciem w dyskursie publicznym³.

3. Słowniki języka polskiego (dawne i współczesne) zawierają dość bogaty materiał językowy dotyczący *honoru*. Informacje zawarte w artykułach hasłowych (w definicjach, utartych kolokacjach oraz cytatach obrazujących sposób użycia słowa) zostały uporządkowane i ujęte w następujące fasety.

Etymologia. Słowniki etymologiczne (ESJP Bań; SEJP Brück; SEJP Sław; WSEHJP) poświadczają zgodnie, że polskie słowo *honor* zostało przejęte z języka łacińskiego (łac. *honor* ‘cześć’). SEJP Brück zaznacza, że słowo to „zupełnie nam dawniejszą *cześć* zastąpiło”. W języku polskim zostało zapisane w XVII w. Za polskim pośrednictwem trafiło do języka rosyjskiego i białoruskiego, w których ma pejoratywny odcień znaczeniowy (ros. *gónor* ‘pycha, zarozumiałość’; brus. *hónar* ‘pycha’) oraz języka ukraińskiego (*hónor* ‘cześć’). *Honor* należy do tzw. europeizmów leksykalnych (ang. *honour*, franc. *honneur*) (WSEHJP).

Według J. Puzyniny *honor* (jak i jego poprzednik *honos*) znaczył pierwotnie tyle, co ‘uczciwość’. Jest to „najstarsze notowane przez etymologów znaczenie tego wyrazu” (Puzynina 1999: 40–41) podkreślające jego związek ze sferą etyki.

Nazwa i jej synonimy. Podstawowe znaczenie *honoru* notowane w słownikach języka polskiego niezmiennie na pierwszym miejscu to ‘godność osobista, poczucie godności osobistej / własnej godności, dobre imię; cześć’ (por. SW; SIJP Arcta; SJPDor; SJP Szym; SWO Sob; USJP Dub). Podobnie inne współczesne definicje słownikowe łączą *honor* implicite z godnością rozumianą jako poczucie własnej wartości oraz szacunkiem dla samego siebie (ze względu na coś) lub ze strony innych. *Honor* to:

– ‘poczucie własnej wartości, które każe człowiekowi postępować według określonych zasad / zgodnie z określonym kodeksem’ (por. ISJP Bań; DSS) oraz

– ‘poczucie szacunku dla własnej osoby, osobistej godności, dobrego imienia’ (PSWP Zgół); ‘zbiór cech moralnych i zasad, które są godne szacunku’ (PSJP Zgół); ‘opinia o nas jako ludziach godnych szacunku’ (ISJP Bań).

Słowniki podają oprócz podstawowego kilka innych znaczeń leksemu *honor*, tj.:

– ‘zaszczyt’ (SL; SWil; SW; SJP Arcta; SJP Dor; SJP Szym; SWO Sob; USJP Dub; por. ISJP Bań); (*książkowy*; bez l. mn.) ‘zaszczyt, doznanie

³ Ze względów objętościowych sposoby konceptualizacji pojęcia HONORU w różnych typach dyskursu publicznego w Polsce, z którymi kojarzone są konkretne gazety i czasopisma oraz ich czołowi publicyści, będą tematem odrębnego opracowania.

specjalnego wyróżnienia' (PSWP Zgół); 'to, co ktoś poczytuje za zaszczyt dla siebie' (DSS);

– (tylko w l. mn.) 'zaszczyty, godności, dostojęstwa, odznaczenia' (por. SJJChP; SJPPAN; SL; SWil; SW; SIJP Arcta; SJP Dor; SJP Szym; SWO Sob); 'wysoka ranga w hierarchii społecznej; godności, odznaczenia' (PSWP Zgół);

– (tylko w l. mn.) 'oznaki czci, poważania, szacunku' (por. SJJChP; SJPPAN; SWil; SW; SJP Dor; SJP Szym; SWO Sob); 'oddawanie szacunku i poważania; gesty, znaki wyrażające szacunek i poważanie' (PSWP Zgół; podobnie PSJP Zgół); *Honory to różne sposoby okazywania komuś szacunku* (ISJP Bań);

– 'najlepsze rzuty w grze w kręgle' (SIJP Arcta);

– 'nazwisko rodowe szlachcica, godność' (SW);

– 'miano chartów' (SL).

W przytoczonych definicjach na pierwszy plan wysuwają się dwa elementy: 1) cecha wyróżniania się, bycia najlepszym spośród innych; 2) wymiar zewnętrzny honoru (widoczne oznaki, przejawy honoru).

Słowo *honor* miało w dawnej polszczyźnie (XVII–XIX w.) węższy zakres znaczeniowy. Oznaczało 'cześć; dobre imię' (por. SJJChP; SJPPAN; SL; SWil), nie wyrażało *explicite* godności osobistej. Łączyło się natomiast niezmiennie ze sferą etyki, moralności poprzez wpisana w semantykę pojęcia 'uczciwość' (por. SL; SWil), notowaną jeszcze w SW, który jako pierwsze ze znaczeń rejestruje 'godność osobista, cześć, poczciwość, uczciwość; dobre imię' oraz dwudziestowiecznym powojennym SJP Dor – tu honor to m.in. 'godność osobista, dobre imię, cześć, uczciwość, szlachetność; ambicja'.

Synonimy. Słowniki poświadczają wymiennność (synonimię systemową i/lub kontekstową) honoru z godnością: *godność* (SSP Kurz; SSiA; PSWB Cien; DSS; USJP Dub; WSWB Bań); *godność osobista* (SSP Kurz; SSiA; PSWB Cien); *poczucie (własnej) godności* (SSP Kurz); także z nieposzlakowaną opinią: *dobre imię* (SSiA; PSWB Cien; DSS; PSWP Zgół), *renoma* (DSS; PSWP Zgół); oraz takimi postawami i cechami charakteru, jak *ambicja* (SSP Kurz; USJP Dub; WSWB Bań; PSWP Zgół; PSJP Zgół), *duma* (SSP Kurz; SSiA; PSWB Cien; DSS; USJP Dub; WSWB Bań; PSWP Zgół; PSJP Zgół), *miłość własna* (PSWB Cien).

Związek honoru z dumą / byciem dumnym utrwalony został najdobitniej w często wskazywanym w słownikach wyrazie *zaszczyt*⁴ (SSP Kurz; SSiA;

⁴ *Mieć honor coś zrobić, poczytywać sobie coś za honor* 'mieć zaszczyt coś zrobić, poczytywać sobie coś za zaszczyt' (PSWP Zgół; podobnie SL); *mam honor go znać* (SWil; SIJP Arcta; SW); (podn.) *mieć honor znać, poznać, widzieć, słyszeć itp.* (USJP Dub); *mam honor prosić, zakomunikować, powitać itp.* (USJP Dub); *mam honor powitać do-*

PSWB Cien; USJP Dub; WSWB Bań) oraz *wyróżnienie* (SSiA; SSP Kurz; PSWB Cien; PSWP Zgół) oznaczającym ‘szczególny zaszczyt’.

Formami synonimicznymi dla *honoru* są również słowa wskazujące na:

– powszechne/publiczne uznanie otaczające kogoś (wynikające z talentu, wielkich czynów lub zasług), tj. *sława* (PSWP Zgół; PSJP Zgół), *rozgłos*, *gloria*, *poklask* (PSWP Zgół);

– uczucia (niekiedy głębokiego, szczególnego) szacunku, uznania, poważania, jakimi ktoś cieszy się wśród ludzi: *cześć* (SSP Kurz; SSiA; PSWB Cien; DSS; USJP Dub; WSWB Bań; PSWP Zgół; PSJP Zgół); *uszanowanie*, *uznanie* (PSWP Zgół), *szacunek*, *poważanie* (SSiA; PSWB Cien; w SL również *konsyderacja* [‘poważanie wśród ludzi’ – M.G.], *estyma* [‘cześć, poważanie, szacunek’ – M.G.]), *atencja*, *respekt* (PSWP Zgół);

– uznanie dla czyichś cech i zasad postępowania: *akceptacja*, *pochwała* (PSWP Zgół); niekiedy związane z pochwałą wyrażoną w sposób przesadny (w celu wywołania czyjejś przychylności, przypodobania się komuś lub osiągnięcia jakichś korzyści): *pochlebianie*, *schlebianie* (PSWP Zgół);

– zewnętrzne oznaki szacunku, czci składane komuś (ze względu na coś): *wyraży uznania*, *hołdy* (SSP Kurz); *pokłon* (PSWP Zgół);

także słowa wskazujące na:

– czyjaś powagę, znaczenie, świetność: *dostojeństwo*, *splendor* (PSWP Zgół);

– autorytet, jakim ktoś cieszy się w swoim otoczeniu: *prestż* (PSWP Zgół);

– zachowanie postawy moralnej i szacunku u innych: *zachowanie twarzy* (PSWP Zgół).

DSS podaje też *reputację*, słowo, „które dotyczy całej skali opinii o człowieku, od dobrej do złej” (s. 157) oraz *dobro (dobra) osobiste* – termin opatrzony kwalifikatorem *prawniczy* zdefiniowany jako: ‘Podlegające ochronie podstawowe prawo do prywatności i dobrej opinii. Publiczne wywleknięcie spraw mogących jej szkodzić może być zaskarżone przed sądem’ (s. 158).

Kolekcje i kompleksy. Najwcześniej poświadczone zestawienia szeregowe, w których występuje *honor*, obecne w *Pamiętnikach* J. Ch. Paska, potwierdzają utożsamianie wyrazu z opinią, jaką ktoś ma wśród ludzi, przy czym opinia ta może być dobra lub zła: *honor i reputacja*: – *Upewniam że*

---

stojnych gości. (SJP Szym); *spotkał kogoś wielki honor* (SJP Szym; USJP Dub); *zrobić komuś honor* ‘zrobić komuś zaszczyt, wyróżnić kogoś’ (PSWP Zgół); (fraz.) *czynić komuś honor* ‘zaszczycać kogoś, przynosić zaszczyt’ (USJP Dub); *honor dla kogoś, że* ‘zaszczyt dla kogoś, że. . .’ (PSWP Zgół); *Jakże mam honor zwać?* (SL; SW); *To prawdziwy honor dla miasta, że igrzyska odbędą się właśnie tutaj* (ISJP Bań); *Proszę nam zrobić ten honor i odwiedzić nas* (ISJP Bań).

*ta okazja ani honorowi ani dobrej reputacyiey szkodzie nigdy nie będzie*⁵ (SJPPAN); – *Nic to nie pomoze dobremu choć by oczy wyptakał kiedy iest od złego w honorze y Reputacyiey ukrzywdzony*⁶ (SJPPAN). Niekiedy towarzyszy temu lęk przed utratą dobrej opinii: *Chyba też nie zna poczciwości, honoru i wstydu*⁷ (SL).

Szereg *honor i pożytek* wskazuje na łączenie honoru z odnoszeniem korzyści: – *Co moze bydz z Honorem y z iakim kolwiek pozytkiem, niewymawiaiy się WSC*⁸ (SJPPAN).

Zestawienia szeregowo *Honor i ojczyzna*⁹; *Bóg, honor i ojczyzna* unaoczniają miejsce honoru wśród najwyższych wartości patriotycznych Polaków (PSWP Zgół).

Honor łączy się z patriotyzmem: *Punktem jego honoru, patriotyzmem jego stawala się wolność*¹⁰ (SJP Dor).

Z kolei notowane w SJP Dor szeregi *zaszczyty i honory*: *Miło było zbierać zaszczyty i honory. Chodził [...] w sławie jak w aureoli*¹¹; *Roit z całą powagą o zaszczytach i honorach*¹²; *tytuły i honory*: *Jedni otrzymali tytuły i honory, drudzy radują się życiem, które im płynie po myśli, tylko nas ciężka przygniata żałoba, bo nie wiemy, jakie jutro nas czeka*¹³; *honory i bogactwa*: *Mój generał opływając w honory i bogactwa trawi życie rozkoszne w kompanii najwyższych osób*¹⁴; również *Nie imponowały mu ani honory, ani bogactwa*. (SJP Szym); *uznanie i honory*: *Była przyzwyczajona do uznania i honorów, jakie ją otaczały* (ISJP Bań) wskazują na zewnętrzne oznaki, wyrazy honoru.

Opozycje. Jako opozycje *honoru* postrzegane są: *dyshonor* ‘coś, co stanowi ujmę dla honoru; obraza, despekt’ (PWSP Zgół); *złe imię, brak*

⁵ PasPam 142. = Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki* (1656–1688), rkp BN.

⁶ PasPam 135v. = jw.

⁷ Teat. 29, 123 = *Teatr Polski czyli Zbiór Komedii* (1784–85). 56 tomów, wyd. Piotr Dufour.

⁸ PasPam 159v. = J. Ch. Pasek, dz. cyt.

⁹ ‘napis na sztandarach Wojska Polskiego wprowadzony ustawą w roku 1919’ (PSWP Zgół)

¹⁰ SZUJSKI Roztrz. 165. = Józef Szujski, *Roztrząsania i opowiadania historyczne (pisane w latach 1866–1870)*, Kraków: drukarnia Uniw. Jagiellońskiego pod zarządkiem Ign. Stelcla 1876.

¹¹ BROSZ. Opow. 35. = Jerzy Broszkiewicz, *Opowieść o Chopinie*, Warszawa: Czytelnik, 1950.

¹² CHOYN. Kuź. 216. = Piotr Choynowski, *Kuźnia* [Powieść historyczna z lat 1861–1863], wyd. 3 Warszawa: Gebethner i Wolff, (b.r.).

¹³ KACZK. Olbracht. II, 319. = Zygmunt Kaczkowski, *Olbrachtowi rycerze*, t.1–3, Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1889.

¹⁴ BOGUSŁ. W. Henryk 71. = Wojciech Bogusławski, *Henryk szósty na łowach*. [Komedia z powieści angielskiej], Warszawa 1792.

honoru, brak godności (SSiA); wyrazy nazywające naganne postępowanie/zachowanie, związane m.in. z utratą dobrego imienia, uczuciem wstydu, tj. *hańba, kompromitacja* (PSWP Zgół); negatywne postawy ze strony otoczenia: *brak szacunku* (SSiA; PSWP Zgół); *brak zaszczytu, brak wyróżnienia, brak pochwały* (PSWP Zgół); *nagana* (SSiA); *pogarda* (SSiA; PSWP Zgół); *upokorzenie, poniżenie* (PSWP Zgół).

Derywaty. W derywatach słowotwórczych utrwalony został nierozdzielny związek *honoru* z godnością, łączenie pojęcia z okazywaniem czci, szacunku, obdarowywaniem zaszczytami, pełnieniem jakiejś funkcji/urzędu i niepobieraniem z tego tytułu wynagrodzenia (lub pobieraniem bardzo niskiej zapłaty):

– *honorowy* (XVIII; SL; dawniej *honoralny* SW) to ‘mający poczucie godności osobistej’ (por. SJP Dor; SJP Szym; PSJP Zgół); ‘taki, który służy do wyróżniania kogoś, do okazania szacunku’ (SJP Szym; por. SJP Dor; PSJP Zgół) / ‘dany w celu zrobienia zaszczytu, zaszczytny’ (SW); ‘nominalny, tytułarny’ (SW; SJP Dor; SJP Szym); także ‘niepłatny’ (SW) / ‘nie dający zysków materialnych, nie pobierający zapłaty; bezpłatny’ (SJP Dor; SJP Szym);

– podobnie *honorować*: ‘czcić, uczcić’ (XVIII; SL); ‘okazywać komu honor, oddawać komu honory, czcić, zaszczycać, wyróżniać zaszczytnie’ (SW) / ‘okazywać komuś szacunek, cześć; wyróżniać kogoś’ (PSWP Zgół; por. SJP Dor), także ‘dawać honorarium, wynagradzać’ (SW; por. SJP Dor; PSWP Zgół). W PSWP Zgół i SJP Dor *honorować* to również ‘uznawać jakiś dokument za zgodny z prawem, ważny’.

W derywatach funkcjonujących w dawnej polszczyźnie gwarowej utrwalone zostały pozytywne i negatywne cechy charakteru związane z honorem: *honorowy* ‘dumny, ambitny, zarozumiały, pyszny, mający honor, dbający o sławę’, ‘dzielny, tęgi’, ‘małomówny’ (SW); *honorzyć się* ‘wynosić się nad innych, chwalić się, przyczyniać sobie honoru, dumnym być z czego’ (SW). Cechy te poświadczone zostały również w przymiotniku *honorowy* (m.in. ‘zarozumiały, hardy’; ‘nie poniżający’ PSWB Cien). Na przesadnie skoncentrowanie na honorze wskazuje złożenie *honoromanja* ‘honorowość drażliwa, przesadna’ (SW).

Związek honoru z moralnością widoczny jest w parze synonimicznej *honorowy = moralny* (PSJP Zgół); z dostojnością, wysoką rangą w parach *honorowy = wzniosły* (PSJP Zgół), *honorowy = dostojny* (PSWB Cien); *honorowy = główny, królewski, wysoki* (SSP Kurz). Według SP Kop *honorowo* to ‘lojalnie, uczciwie, sprawiedliwie – fair’.

Z kolei słowo *honoryfikatywność* (PSWPZgół) odnosi się do szeroko pojętej grzeczności językowej.

Z jakimi wartościami honor wiąże się najściślej? Honor wiąże się niepodzielnie z godnością. Nierozzerwalny związek honoru z godnością potwierdzają znaczenia takich wyrażen, jak *człowiek pełen honoru* (SWil; SW); *człowiek honoru* (SFJP Skor; PSWP Zgół; USJP Dub), *człowiek z honorem* (SFJP Skor; PSWP Zgół); *honorowy człowiek* (SJP Szym) / *człowiek honorowy* (SW); (*książk.*) *ludzie honoru* (USJP Dub); *człowiek bez honoru* (SWil; SFJP Skor; PSWP Zgół), czyli ‘z poczuciem; bez poczucia godności’ (SFJP Skor).

Najbardziej utrwaloną cechą łączoną z honorem jest słowność. Wyraża ją najdobitniej połączenie *słowo honoru*, który funkcjonuje jako formuła zobowiązania, definiowany jako ‘zaręczenie godnością, dobrym imieniem, czią’ oraz zwrot *dać słowo honoru*.

Wierność danemu słowu (przyrzeczeniu, przysiędze, podjętym zobowiązaniom, w szczególności finansowym) i związane z tym zaręczenie własną uczciwością, podkreślają zwroty: *Przyrzekam na honor* (SW; SIJP Arcta); *Świadczyć się honorem* (SWil; SW); *Honorem ręczę* (SWil; SW); *Na honor* (SL; SWil; SW; SJP Dor; PSWP Zgół); *przyrzekać, przysięgać na honor, świadczyć się honorem, ręczyć honorem za kogoś, za coś* ‘dawać jako rękojmię swoje dobre imię’ (PSWP Zgół); *dać, pożyczyć komuś coś, zaciągnąć dług na słowo honoru* (USJP Dub); wyrażenie *długi honorowe* (SL) / *dług honorowy* ‘karciany’ (SW), ‘które/który trzeba zwrócić’ (związek notowany jeszcze w SJP Dor i SJP Szym).

Honor wiąże się z wywiązywaniem się z podjętych obowiązków. Poświadczą to znaczenie wyrażenia *sprawa honoru* (USJP Dub) ‘sprawa, której rozstrzygnięcia wymaga honor; obowiązek, którego spełnienia wymaga honor’¹⁵; *Praca jest prawem, obowiązkiem i sprawą honoru każdego obywatela*¹⁶ (SJP Dor).

Łączy się z przestrzeganiem / respektowaniem skodyfikowanych norm, zasad postępowania honorowego. Wskazują na to wyrażenia: *kodeks honorowy, prawa honorowe* (SJP Dor), a pośrednio również *sąd honorowy* (SW) ‘osoby powołane przez strony lub na mocy przepisów prawnych do rozstrzygnięcia spraw dotyczących obrazy honoru’ (SJP Dor; por. SJP Szym).

Cechą honoru jest zachowanie twarzy, dobrej opinii. Poświadczają to takie zwroty, jak: *honorować weksel, zobowiązanie* ‘płacić, nie będąc do tego obowiązany, dla niedyskredytowania podpisanego na zobowiązaniu’ (SW); *wyjść z honorem* (SIJP Arcta) / *wyjść ze sprawy jakiegś z honorem* (SW);

¹⁵ <http://sjp.pwn.pl/haslo.php?id=58359> [dostęp 10 XI 2012].

¹⁶ Konst. PRL 260. = Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 VII 1952.

także *wycofać się z honorem* ‘załatwić jakąś kłopotliwą sprawę, nie narażając na szwank dobrego imienia, reputacji’ (SJP Szym; PSWP Zgół; USJP Dub; por. SJP Dor); wyrażenia związane ze sportem *bramka honorowa, punkt, rzut, set honorowy* ‘(w różnych dziedzinach sportu) bramka, punkt, rzut, set, które ratują drużynę przed całkowitą porażką’ (por. SJP Dor; SJP Szym).

Na związek honoru z podejmowaniem decyzji wskazują zwroty *wziąć sobie co za punkt honoru* (SW), *mieć sobie (co) za punkt honoru* ‘postanowić sobie coś’ (SIJP Arcta; SW). Wyrażenie frazeologiczne *punkt honoru* (SL; SWil; SJP Dor; SJP Szym; PSWP Zgół; USJP Dub; SFJP Skor) związane jest w SL z uczciwością (= ‘mniemane uczciwe’), w słownikach współczesnej polszczyzny zaś z zachowaniem godności, dobrego imienia (‘coś uważanego za warunek godności, dobrego imienia’; PSWP Zgół; podobnie SFJP Skor) oraz poczucia własnej wartości: *Jeśli uważamy coś za „punkt honoru”, to uważamy, że od tego zależy nasza dobra opinia u ludzi i nasze własne mniemanie o sobie. Za punkt honoru uważał zatrzymać mnie jak najdłużej i ugościć jak najserdeczniej* (ISJP Bań).

Czyj honor? Honor jako atrybut kogo? W odnotowanych w słownikach zestawieniach utrwalony został związek honoru z osobami płci męskiej kierującymi się w swoim postępowaniu określonym kodeksem zachowań, normami, których przestrzeganie uchodzi za sprawę honoru: *honor szlachecki*¹⁷ (SW); *honor rycerski, kawalerski* (SIJP Arcta), *honor żołnierza: Honor żołnierza nie pozwalał nam się poddać bez walki* (ISJP Bań); a współcześnie również z wykonywaniem jakiegoś zawodu: *honor zawodowy* (PSJP Zgół), *honor górnika*¹⁸: *Praca na powierzchni była dla górników największą karą. Wszak to godziło w honor górnika!*¹⁹ (SJP Dor).

Honor kojarzony jest również z osobami mającymi specyficzny kodeks etyczny – ze złodziejami²⁰: *Był złodziejem, ale złodziejem z honorem* (ISJP Bań).

W znaczeniu ‘czci’ *honor* przypisany zostaje kobietom: *honor kobiety v. kobiety* (SWil; SW), *honor kobiety* ‘cześć niewieścia; poczciwość’ (SIJP

¹⁷ Jak pisze Józef Chałasiński, „[p]oczątkowo pojęcie honoru odnosiło się w pełni do szlachty [...] Pojęcie honoru jest pochodzenia rycerskiego i wiąże się z polem bitwy. [...] Zrodzone na polu bitwy pojęcie honoru rozszerzyło się na inne sytuacje ludzkie. Z rycerstwa przeszło na ludzi innych stanów i klas” (Chałasiński 1968: 47).

¹⁸ Zawód górnik był począwszy od wieków średnich zawodem uprzywilejowanym.

¹⁹ MORC. Ptaki 232. = Gustaw Morcinek, *Zabłąkane ptaki*, Warszawa: Iskry, 1952.

²⁰ Według jednego z przekazów honor złodziei polegał na tym, że „[...] nie okradali swoich sąsiadów, ludzi starszych i nie ruszali kościołów ani kapliczek” („Niedziela” edycja warszawska, *Bandyti w kościele*, Artur Stelmasiak, nr 39/2010).

Arcta), ‘dobra opinia o prowadzeniu się danej kobiety’ (DSS); *honor damy* (ISJP Bań).

Jednostkowo leksem *honor* (‘dobre imię, cześć’) kojarzony jest z Bogiem: *honor Boski*: – *Y daley tam wywodził [...] ze nie dbaią o honor boski*²¹ (SJPPAN).

Honor odnosi się również do jakiejś zbiorowości, narodu: *ratować honor narodu* (SW).

W jakich dziedzinach życia / wymiarach przejawia się honor / brak honoru? Honor może przejawiać się w czymś zachowaniu: *zachować się honorowo* (SJP Szym), postępowaniu: *honorowe postępowanie* (PSJP Zgół), czynach: Zygmunt Gloger w *Encyklopedii staropolskiej* odnotowuje pod słowem *cześć*: *Każdy miał prawo do cześci, ale jeżeli dopuścił się czynu zagrożonego utratą honoru, tracił ją i nazywany był „bezecnym” czyli „infamisem”. Z infamią łączyło się „wywołanie z kraju”* (ES Glog t. 1, s. 291). Przejawia się w pełnieniu jakiejś zaszczytnej funkcji: *od honorów dama* (SL; SW) ‘dama honorowa’²² (SW).

Honorowo – w odniesieniu do czyjejś pracy, zajęcia lub funkcji, znaczy ‘bezpłatnie’: *pracować honorowo* ‘bez otrzymywania wynagrodzenia’, *urząd honorowy*, *zajęcie honorowe* ‘nie przynoszący/-e dochodów, bezpłatny/-e’ (SFJP Skor), *honorowy konsultant*, *honorowy dawca krwi* (SJP Szym), *obowiązek*, *urząd*, *tytuł honorowy* ‘niepłatny’ (SW). Takie rozumienie *honorowych* zajęć, obowiązków, urzędów – jako nieopłacanych w formie regularnych pensji – wywodzi się z tradycji ludzi bogatych (szlachta, ziemiaństwo), którzy mieli być zagwarantowany z racji posiadanego majątku.

Zachowanie się w sposób *honorowy* może wiązać się niekiedy z własną krzywdą: *unieść się honorem* to: a) ‘poczuć się urażonym w swej godności’ (SJP Szym; PSWP Zgół; por. SJP Dor); b) ‘postąpić szlachetnie, oddać komuś przysługę, zwykle z własną niewygodą lub krzywdą’ (SJP Szym; por. PSWP Zgół); *Jeśli ktoś „ujął się honorem”, to zrobił coś, często ze szkodą dla siebie, aby bronić swojej opinii i poczucia własnej wartości* (ISJP Bań). Zachowanie honorowe przeczy zdrowemu rozsądkowi: *unieść się, ująć się honorem* ‘czując się urażonym w swej godności, postąpić tak, jak wskazuje honor, ambicja, a nie rozsądek’ (USJP Dub).

W jakich postawach/zachowaniach wyraża się honor? Jako najbardziej utrwalony przejaw zachowania honorowego postrzegana jest gościnność. Związek ten wyrażają odnotowane w słownikach zwiazki frazeologiczne: *robić honory domu* ‘wypełniać obowiązek gospodarza lub gospodyni

²¹ PasPam 286v. = J. Ch. Pasek, dz. cyt.

²² *Anna de Boulen była panną honoru królowej* (Julian Ursyn Niemcewicz, XVIII; SW).

względem gości' (SWil; por. SJP Szym) 'przyjmować gości, jak na nich i na dom przystało, reprezentować godnie dom wobec gości' (SW); *czynić honory domu* 'przyjmować gości, pełnić względem nich obowiązki gospodarza' (SIJP Arcta), współcześnie również *czynić, robić honory gospodyni, gospodarza, pani domu* (SJP Dor; PSWP Zgół). ISJP Bań odnotowuje: *Jeżeli ktoś czyni lub pełni honory domu, to występuje wobec gości w roli gospodarza, dbając o ich wygodę i dobre samopoczucie* (ISJP Bań); wyrażenie *gość honorowany* (SW).

Na związek honoru z etykietą, dobrym wychowaniem, okazywaniem grzeczności wskazuje zwrot *honor dać komuś* 'wyświadczyć grzeczność' (SJPPAN) oraz odnotowane w słownikach formułki grzecznościowe zapytania kogoś o jego nazwisko: *Jak honor pana?* (SW); *Z kim mam honor?* (SJP Dor; USJP Dub); *Jakże honor (czyj)?* (SJP Dor).

W ISJP Bań w semantykę honoru wpisana zostaje umiejętność przyznania się do błędu w niesłusznym posądzeniu kogoś o coś: *Mówimy, że, „trzeba oddać honor” komuś niesłusznie posądzonemu o coś złego, jeśli uważamy, że trzeba przyznać, iż posądzenie było niesłuszne. Trzeba oddać honor naszym dziennikarzom i przyznać, że mieli rację* (ISJP Bań); *Mówimy do kogoś „zwracam honor”, jeśli niesłusznie zarzuciliśmy mu błąd i żartobliwie go przepraszamy. Witkiewicz nie był architektem. // – Ja mówię o Witkiewiczu – ojcu. // – A, słusznie, zwracam honor* (ISJP Bań); *zwracam honor* 'przepraszam, źle zrozumiałem, pomyliłem się' (USJP Dub).

Honor wiąże się z odwagą w słowach i postępowaniu: *Patetycznie zawołał: – Tylko tchórze uciekają przed wyzwaniem! Człowiek honorowy ma odwagę własnych słów i postępków!*²³ (SJP Dor).

Jakie zachowania / postawy uważane są za honorowe / niehonorowe? *Niehonorowym jest tchórzostwo, honorową odwaga; honorowa jest umiejętność dochowania tajemnicy, niehonorowanymi plotkarstwo, oszczerstwo lub meskineria* ['pospolitość, małostkowość' – M.G.]²⁴ (SJP Dor).

Jako zachowanie sprzeczne z honorem postrzegane jest *implicite* łamanie danego słowa. Cecha ta znajduje swoje poświadczenie w zwrocie przenośnym (żartobliwym) *coś trzyma się, wisi na słowo honoru* 'coś się ledwie trzyma, jest źle umocowane' (PSWP Zgół; SJP Szym; por. SJP Dor).

Jako zachowanie niehonorowe widziane jest przystawanie z osobami o niższym statusie społecznym: *Nie honor wam z biedotą się równać*²⁵ (SJP Dor).

²³ GOMUŁ. Ciury 1, 125 = Witold Gomułnicki, *Ciury* [Powieść], t. 1–3, Warszawa: E. Nicz i Ska 1907.

²⁴ Tyg. Ilust. 43. 1904 = „Tygodnik Ilustrowany”, Warszawa; J. Unger. R. 1863, 1870; Gebethner i Wolff. R. 1888–1890, 1893–1894, 1899–1900, 1904.

²⁵ GAŁAJ Rodz. 73. = Julian Gałaj, *W rodzinie Lebiodów* [powieść]. Warszawa: Książka i Wiedza, 1950.

Honor wiązał się z żądaniem zadośćuczynienia za zniewagę, obrazę: *sprawa honorowa* ‘pojedynek’ (SW) / ‘sprawa, w której chodzi o obrazę honoru; dawniej – pojedynek’ (SJP Szym); również *satysfakcja honorowa* ‘sprawa, w której chodzi o honor i zadośćuczynienie dawane dawniej zwykle w pojedynku; satysfakcja dawana za obrazę honoru dawniej zwykle w pojedynku’ (SJP Dor).

Jakie są oznaki honoru? Oznakami honoru są różne sposoby okazywania szacunku, czci, poważania: *uczynić honor* ‘okazać uszanowanie’ (SJPPAN); *honory dawać* ‘oddawać cześć’ (SJPPAN); *dać, oddać komu honor* (M. A. Troc za SW); *przyjmować, odprowadzać kogoś z honorami* ‘odprowadzić, przyjmując kogoś z oznakami szacunku’ (SJP Szym), ‘okazywać szacunek i poważanie, z oznakami czci, godnie’ (PSWP Zgół); *z honorami* ‘okazując największą cześć, poważanie, szacunek, z oznakami czci, godnie’ (SJP Dor; SFJP Skor); *wyszedł, odprowadzany z honorami wojskowemi* (SW).

Są to w szczególności przyjęte w wojsku sposoby okazywania szacunku osobom zasłużonym (będącym uczestnikami wojen): *honory wojenne* (SL; SW), *honory wojskowe* (SL; SWil; SW; SIJP Arcta; SJP Dor; PSWP Zgół; ISJP Bań), tj. ‘prezentowanie broni, oddawanie salw honorowych, parada wojskowa’ (SJP Dor; por. PSWP Zgół), ‘salutowanie’ (ISJP Bań). *Pochowano go z wojskowymi honorami* (ISJP Bań). *Oddawać, odbierać, robić, czynić honory* to tyle, co ‘prezentować broń, salutować; ogólnie: spełniać oznaki uszanowania’ (PSWP Zgół; por. SJP Dor; SJP Szym); *oddanie honorów wojskowych – salut* (SP Kop); *honorowa kompania wojska* (SJP Dor); *kompania honorowa* ‘kompania ze sztandarem i orkiestrą wyznaczona do oddawania honorów ważnym osobistościom państwowym, witająca i żegnająca przedstawicieli państw obcych oraz uczestnicząca w innych uroczystościach’ (SJP Dor) / ‘kompania piechoty wyznaczona przez dowódcę garnizonu w celu oddania honorów przewodniczącemu Rady Państwa, Prezesowi Rady Ministrów i ministrowi obrony narodowej, asystowania sztandarom wojskowym, powitania i pożegnania przedstawicieli państw obcych oraz w celu uczenia uroczystości odsłaniania pomników, składania wieńców itp.’ (SJP Szym); *salwa honorowa* (SJP Dor); *straż honorowa* (SW; SJP Szym).

Widocznymi oznakami honoru (czci, uznania) są:

- godności i zaszczyty: *mieć honor w rękach* ‘otrzymać godność’ (SJP PAN); *honory akademickie* (SJPPAN);
- tytułowanie: *tytuł honorowy* (SJP Szym); *honorowy członek stowarzyszenia* (SJP Szym) / *członkowie honorowi* (jakiegoś towarzystwa) (SJP Dor); *honorowe obywatelstwo* (SJP Szym) / *honorowy obywatel* (SJP Dor); *kanonik, radca, profesor, opiekun, członek honorowy* (SW);

– nadawanie tytułów naukowych: *honorowy stopień naukowy nadawany przez wyższe uczelnie (łac.) – doctor honoris causa* (SP Kop), *doktorat honorowy* (SJP Szym) / *nadać komuś honorowy doktorat* (SJP Dor);

– przyznawanie odznaczeń: *Legia Honorowa* to m.in. ‘order republiki i cesarstwa francuskiego ustanowiony w 1802 r. przez Bonapartego’ (SJP Dor);

– obdarowywanie osób znaczących w społeczeństwie: *wino honoru* ‘podarunek, który magistrat wolnych miast przejeżdżającym wielkim panom zwykł (u)czynić’ (np. posłowi) (SL; SW); *honorowa suknia ofiarowywana przez władcę w Turcji sultańskiej w Indiach – chylat* (SP Kop; por. SW);

– sprawowanie zaszczytnej funkcji, np. opieka osoby wpływowej nad kimś / czymś: *honorowa opieka nad jakimś przedsięwzięciem – protektorat* (SP Kop);

– gesty podkreślające wyróżnienie kogoś (w celu okazania mu szacunku): *honorowe miejsce* (SJP Szym; SJP Dor); *miejsca u stołu honorowego* (SJP Dor), *honorowe miejsce przy stole* (PSJP Zgół); w sporcie: *runda honorowa* ‘(zwykle) w wyścigach kolarskich: (uroczyste) okrążenie stadionu przez zwycięzcę wyścigu’ (SJP Dor; SJP Szym).

Honor jako wartość poddana działaniom destrukcyjnym.

Znaczna grupa zwrotów i wyrażeń wskazuje na łączenie honoru z zespołem różnego rodzaju oddziaływań, przeważnie destrukcyjnych, tak ze strony osoby, której przypisany zostaje honor (agensa), jak i ze strony innych osób: *szargać honor* (PSWP Zgół); *plamić honor* (SJP Szym; USJP Dub; PSWP Zgół); *zaprzedać honor* (SFJP Skor); *godzić w honor* (PSWP Zgół), *godzić w czyjś honor* (SJP Szym; USJP Dub) ‘w czyje dobre imię’ (SFJP Skor); *Dotknąć, skrzywdzić kogoś na honorze* (SFJP Skor; PSWP Zgół); *Czyhać, nastawać na czyjś honor.* (PSWP Zgół); *Jakaż to dla ciebie ujma na honorze!* (ISJP Bań), *stała się ujma jego honorowi* (SW); oraz wcześniejsze poświadczone w SWil: *Targnąć się v. targać się na czyj honor.*; *Dotknąć czyjego honoru.*; *Czynić uszczerbek v. z uszczerbkiem czyjemu honorowi.*; *Wydrzeć, wrócić komu honor.*; *Obrazić czyj honor, v. kogo na honorze.* (SWil); *obraza honoru* (SIJP Arcta; PSWP Zgół) ‘obraza czci’ (SIJP Arcta).

Honor jako wartość, coś pożądanego. Honor traktowany jest jako wartość cenniejsza niż życie: *Droższy mu honor, niż życie* (SWil). Jest postrzegany jako dyrektywa wyznaczająca czyjeś postępowanie: *Zrobić, co honor każe* (SWil), *Zrobić, co honor nakazuje* (SW; PSWP Zgół) ‘postąpić tak, jak godność nakazuje’ (PSWP Zgół); coś ważnego: *Idzie tu o mój honor* (SWil); jako głos wewnętrzny: *Głos honoru* (SWil; SW); *Idź, dokąd (cię) honor woła* (SWil; SW); wartość odczuwana: *uczucie honoru* (SWil; SW), *poczucie honoru* (PSWP Zgół); coś, o co trzeba się troszczyć: *dbać*

o honor (SWil; PSWP Zgół); czego trzeba bronić: *Mam obowiązek stanąć w obronie honoru damy* (ISJP Bań); *powierzyć komuś swój honor* ‘liczyć na czyjąś obronę własnej godności’ (PSWP Zgół).

Umiłowanie honoru albo chwały jako zasada polityczna – timokracja (platońska) [‘władza ludzi kierujących się honorem, z grec. *timé* ‘honor’] (SP Kop); *Jak kocham honor?* (SW); *I honor coś znaczy* (SW).

Z kolei *honory* to coś, o co warto zabiegać: *ubiegać się za honorami* (SWil; SW); *marzyć o honorach* (PSWP Zgół); *zbierać honory* (PSWP Zgół); co warto posiadać: *opływać w honory* (PSWP Zgół).

4. Zbliżony obraz pojęcia HONORU dają materiały ankietowe zgromadzone w wyniku **badania eksperymentalnych** przeprowadzonych wśród studentów lubelskich uczelni (w latach 1990 i 2000 oraz 2010)²⁶. Zebrany materiał pozwala wyróżnić dwa podstawowe wymiary HONORU: pierwszy tworzą wartości, jakie „budują” HONOR, drugi postawy i zachowania, w których wyraża się HONOR.

Respondenci sytuowali HONOR wśród wartości etycznych. Wśród wartości, na które wskazywało więcej niż 10% respondentów, znalazły się w obu ankietach (według kolejności wskazań):

– **godność**: (*wysoka*) *godność osobista*, również *poszanowanie godności drugiego człowieka*; *poczucie własnej wartości i godności*;
a za nią

- **słowność**: *dotrzymywanie danego słowa / obietnic / zobowiązań*;
- **uczciwość**: *wypełnianie zobowiązań bez względu na zaistniałą sytuację*;
- **poczucie własnej wartości**;
- **odpowiedzialność i duma**, a w ankiecie z roku 2000 – także *zgodność postępowania z wyznawanymi zasadami i szacunek*.

Godność, słowność, uczciwość, poczucie własnej wartości oraz duma to cechy honoru, które utrwalone zostały w danych systemowych.

W tekstach wywołanych (tj. w wypowiedziach respondentów) rzadziej pojęcie HONORU kojarzone jest z *prawdomównością* (ASA 1990 i 2000 po 6 razy); *postępowaniem zgodnie z ogólnie przyjętymi normami moralnymi / przestrzeganiem norm moralnych* (ASA 1990 i 2000 po 6 razy); *obroną zasad / własnych wartości / własnych poglądów / przekonań / własnego zdania* (ASA 2000 5 razy); *czystym sumieniem* (ASA 2000 5 razy); *szlachetnością* (ASA 1990 4 razy) i *patriotyzmem* (ASA 1990 4 razy).

²⁶ Młodym Polakom zadano pytanie: „Co według ciebie stanowi o istocie prawdziwego honoru?” Wyniki badań z lat 1990 i 2000 opracowała dr Małgorzata Brzozowska (Brzozowska 2006: 122–126). Wyniki z roku 2010 – w opracowaniu.

Literatura

- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [w:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 169–183. [Bartmiński Jerzy, 2007, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji*, [w:] Bartmiński Jerzy, *Językowe podstawy obrazu świata*, wyd. 2 uzupełnione, Lublin, s. 42–51.]
- Bartmiński Jerzy, Żuk Grzegorz, 2009, *Pojęcie równości i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*, „Etnolingwistyka” 21, s. 47–67.
- Brzozowska Małgorzata (oprac.), 2006, *Honor*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 122–126.
- Chałasiński Józef, 1968, *Kultura i naród. Studia i szkice*, Warszawa.
- de Lazari Andrzej, *Polska pycha*, „Rzeczpospolita” 7 X 2004.
- ES Glog – Gloger Zygmunt, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1–4, Warszawa 1900–1903.
- Puzynina Jadwiga, 1999, *O honorze w języku i nie tylko*, „Więź” 9, s. 40–47.

Słowniki

- ESJP Bań – Bańkowski Andrzej, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- DSS – Nagórko Alicja, Łaziński Marek, Burkhardt Hanna, *Dystyngtywny słownik synonimów*, Kraków: Universitas, 2004.
- ISJP Bań – *Inny słownik języka polskiego*, red. Mirosław Bańko, t. 1–2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- PSWP Zgół – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. Halina Zgółkowa, t. 1–50, Poznań: Wydawnictwo Kurpisz, 1994–2005.
- PSJP Zgół – Halina Zgółkowa, *Podstawowy słownik języka polskiego z zarysem gramatyki polskiej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe, 2008.
- PSWB Cien – Witold Cienkowski, *Praktyczny słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, 1993.
- SEJP Brück – Brückner Aleksander, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1993 [wyd. 1: 1927].
- SEJP Sław – Sławski Franciszek, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5 (A–Łżywy), Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1982.
- SFJP Skor – Skorupka Stanisław, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, wyd. 3, t. 1–2, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1977.
- SIJP Arcta – Michał Arct, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, wyd. 3, Warszawa 1929 [wyd. 1: 1916].
- SJJChP – *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska*, red. Halina Koneczna, Witold Doroszewski, t. 1–2, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum, 1965–1973.
- SJP Dor – *Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, t. 1–11, Warszawa: PWN, 1958–1969.
- SJPPAN – *Słownik języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku*, Polska Akademia Nauk – Instytut Języka Polskiego, Kraków, 1996– [w opracowaniu] (http://sxvii.pl/index.php?strona=haslo&id_hasla=4218).

- SJP Szym – *Słownik języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, t. 1–3, Warszawa: PWN, 1978–1981.
- SL – Linde Samuel Bogumił, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1807–1814 [wyd. 2: Lwów 1854–1860].
- SP Kop – Kopaliński Władysław, *Słownik przypomnień*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1992.
- SSP Kurz – *Słownik synonimów polskich*, red. Zofia Kurzowa, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.
- SSiA – Pawlus Marta, Gajewska Beata, *Słownik synonimów i antonimów*, Bielsko Biała: PPU „Park” Sp. z o.o., 1999.
- SW – Karłowicz Jan, Kryński Adam, Niedźwiedzki Władysław, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa [wyd. 1: 1900–1927], wyd. fotooffsetowe: PIW, 1952–1953.
- SWil – *Słownik języka polskiego* wyd. przez Maurycego Orgelbranda, t. 1–2, Wilno 1861.
- SWO Sob – *Słownik wyrazów obcych*, red. Elżbieta Sobol, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- USJP Dub – *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, red. Stanisław Dubisz, t. 1–4, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- WSWB Bań – *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych PWN*, red. Mirosław Bańko, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.
- WSEHJP – Krystyna Długosz-Kurczabowa, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.

THE POLISH HONOR IN DICTIONARIES

The article deals with the treatment of the Polish *honor* in older and contemporary dictionaries: the two kinds of sources are taken as complementary. The present reconstruction aims for a “cognitive definition” of the concept of HONOR, i.e. the totality of the word’s semantics; it attempts to assign to it a place in the relevant lexico-semantic field and in a network of conceptual relationships. The network consists of, among others, synonyms, opposites, collections, complexes and collocations.

The semantics of *honor* contains ‘integrity, honesty’, firmly entrenched in the word’s etymology (this was the original meaning of the word). In the 17th and 18th c. it was associated with unblemished reputation and meant ‘good name’. As the basic meaning of *honor*, 20th-c. dictionaries give ‘personal dignity’, and its connection with dignity is entrenched in synonyms and derivatives. *Honor* is associated with faithfulness to the word given, good behaviour, politeness and hospitality. Dictionaries point to the link between “honor” and men, rather than women, as well as typical men’s professions (*honor zawodowy* ‘professional honor’, *honor górnik* ‘miner’s honor’). In the sense of ‘good name’ is also attributed to women.

KEY WORDS: values, cognitive definition, honour